

Domácí služebnictvo olomouckého arcibiskupa Friedricha kardinála von Fürstenberg

Soňa Topičová

Společenská prestiž, jež se pojila s úřadem olomouckého arcibiskupa, se nutně promítala také do nároků na jeho životní styl. Odrážela se tak mimo jiné i v podobě jeho dvorní domácnosti a domácího služebnictva, které sice zajišťovalo především praktickou stránku jejího chodu, dotvářelo ale i dojem reprezentativnosti arcibiskupského dvora. Bližší pohled do struktury arcibiskupské domácnosti tak může přispět nejen k lepšímu porozumění samotné problematice domácího služebnictva druhé poloviny 19. století, zároveň dotváří i střípky kontextu ke každodennímu životu arcibiskupského dvora a arcibiskupa samého.¹

Následující text zaměřuje svou pozornost na domácí služebnictvo olomouckého arcibiskupa Friedricha kardinála von Fürstenberg (1813–1892, arcibiskupem od r. 1853).² Byť se ke správě arcibiskupova dvora dochovalo nemalé množství archivního materiálu, zůstává Fürstenbergovo domácí služebnictvo dosud zcela neprobádaným tématem. Tento příspěvek si klade za cíl být pouhou úvodní statí, jež tuto skupinu arcibiskupských zaměstnanců charakterizuje z hlediska počtu, vnitřní struktury, pracovní náplně, platového ohodnocení a proměn těchto kategorií v průběhu Fürstenbergova takřka čtyřicetiletého episkopátu. Pro dokreslení dlouhodobých trendů daných

¹ Tento text vznikl jako jeden z výstupů projektu Ministerstva kultury ČR NAKI III: *Friedrich kardinál von Fürstenberg poslední aristokrat na stolci olomouckých arcibiskupů* (DH23P03OVV015).

² Friedrich von Fürstenberg pocházel z lankraběcí větve rodu, sídlící v dolnorakouské Vitorazi (Weitra). Během své církevní kariéry působil nejprve jako kanovník olomoucké kapituly a kaplan nedaleké svatomichalské farnosti, v letech 1839–1843 pak zastával úřad faráře ve farnosti Harbach nedaleko Vitorazi, aby se následně vrátil na Moravu coby probošt kroměřížské (1843–1849) a posléze kanovník olomoucké kapituly (1849–1853). Roku 1853 byl zvolen olomouckým arcibiskupem, v roce 1879 získal kardinálský titul. Samotné arcibiskupově osobě se dosavadní odborná literatura věnovala jen mimořádně, a to zejména pohledem dějin umění (např. umělecké sbírky, stavební činnost atp.). Nejnověji např. ZAPLETALOVÁ, Jana – ŠÍMA, Petr: *The contribution of Cardinal Friedrich Egon of Fürstenberg to the building up of the picture collection of the Olomouc archbishops*, *Opuscula historiae artium* LXXII, 2023, č. 2, s. 100–117. Z hlediska církevních dějin se jeho činnosti věnoval Bohumil Zlámál ve své habilitační práci: ZLÁMAL, Bohumil: *Bedřich kardinál Fürstenberg. Arcibiskup olomoucký (1853–1892)*. Olomouc 1949. [nevydaná habilitační práce; strojopis uložen v Zemském archivu v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO-O), fond Prof. ThDr. Bohumil Zlámál, inv. č. 932.]

předchozím vývojem zasazuje studie údaje Fürstenbergovy doby do kontextu stavu domácího služebnictva za jeho předchůdců, kardinálů Rudolfa Jana (1788–1831, arcibiskupem od r. 1819) a Maximiliana von Sommerau-Beckh (1769–1853, arcibiskupem od r. 1836).

Služebnému personálu aristokratických a měšťanských domácností 19. století se česká historiografie věnuje dlouhodobě, byť zdaleka ne frekventovaně. Problematika bývá nahlížena z různých perspektiv,³ nicméně otázka podoby domácnosti duchovní aristokracie stojí stále v pozadí badatelského zájmu. Bližší vhled do domácností vyšších církevních hodnostářů a do složení jejich domácího služebnictva v českém prostředí tak prozatím nabízejí pouze práce zabývající se starším obdobím.⁴

Evidence zaměstnanců arcibiskupských statků z druhé poloviny 19. století

Krom tradičních pramenů využívaných ve výzkumu domácího služebnictva v 19. století, mezi něž patří písemnosti normativního charakteru (např. zákony, instrukce), korespondence, ale i matriky a sčítací operáty, se v případě

³ Např. otázkou postavení služebnictva z pohledu jejich zaměstnavatelů i společnosti se zabývá R. Svaříčková-Slabáková: *Služebnictvo rakousko-české aristokracie v 19. století*. In: Slezský sborník. Acta Silesiaca 104 (2006), č. 4, s. 241–250 (zde též shrnutí předešlého historiografického bádání). Naopak obraz aristokratické domácnosti ve světle výpovědí domácího personálu na příkladu Franze Ferdinanda d'Este přináší práce R. Chramostové: *Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie*. In: Slezský sborník. Acta Silesiaca 98 (2000), č. 3, s. 161–169. (K témuž se vztahuje také práce L. Velka: *Ve službách „vysokého pána“*. Část 1. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 38, (1998), s. 221–244.). Pohled demograficko-statistický nabízí studie L. Fialové: *Domácí služebnictvo v českých zemích na přelomu 19. a 20. století ve světle statistik*. In: Historická demografie č. 26 (2002), s. 147–166. Pozornost věnuje domácí historiografie posledních let také otázce ženského služebnictva, zde zejména stati Nadi Machkové Pražové, kvalifikační práce Evy Kurfiřtové, částečně i studie Mileny Lenderové. Tematicky blízký je i výzkum měšťanských domácností, zde např. FASORA, Lukáš: *Služební personál v domácnostech brněnské komunální elity 1850–1910*. In: Brno v minulosti a dnes XVIII (2005), s. 259–276 (zde opět shrnutí zejména německojazyčné historiografie k tématu).

⁴ Např. PAZDEROVÁ, Alena: *Jak vypadala nunciova domácnost? Mikrosonda do každodenního života pražské nunciatury ve 2. polovině 16. století*. In: *Paginae historiae*, roč. 22, č. 2 (2014), s. 387–400. Značné pozornosti se těší také právě olomoucký biskupský dvůr v pozdním středověku a předbělohorském období, zde tedy jen výběrově: BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*. In: Sborník archivních prací 54 (2004), s. 3–236 (zejm. s. 78–80); ŠTĚPÁN, Jan: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598*. Olomouc 2009; BALCÁREK, Pavel: *Kancelář kardinála Ditrichštejna a správa biskupských statků před Bílou horou*. Sborník archivních prací 28 (1978), s. 66–123.; PÁNEK, Jaroslav: *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy*. In: *Opera historica* 3 (1993), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993, s. 167–177.

domácího služebného personálu olomouckých arcibiskupů k tomuto účelu nabízejí i evidenční knihy zaměstnanců arcibiskupských statků. V těch jsou domácí služebníci zahrnuti spolu s arcibiskupskými ceremoniáři a dvorními úředníky do kategorie zaměstnanců hofštátu, tj. arcibiskupského dvora.⁵

Celkem třináct evidenčních knih, které sledují personální složení jednotlivých úřadů olomouckého arcibiskupství⁶ a platové výměry jejich zaměstnanců, je dnes uloženo ve fondu Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě.⁷

Můžeme je rozdělit dle typu sledovaných dat do tří kategorií. Prvním je matrika zaměstnanců (*Personalstandesbuch*), jež v souboru dochovaných evidenčních knih zcela vyniká svým charakterem – obsahuje stručné biogramy zaměstnanců arcibiskupských statků a úřadů.⁸ Druhým typem je evi-

⁵ Olomoucké arcibiskupství plnilo sice primárně funkci církevně-správní instituce, bylo však také jedním z největších pozemkových vlastníků na Moravě, což s sebou přinášelo nutnost rozsáhlého vnitřního správního systému. Kromě arcibiskupova dvora a domácnosti, k nimž lze připočíst i zvlášť evidovaný personál dvorních stájí a mužstvo gardy, sestával úřednický aparát arcibiskupských statků ze správ jednotlivých (velko)statků (Kroměříž, Vyškov, olomoucké komorní statky, Mírov, Svitavy, Kelč a Všechnovice, Hukvaldy, Mořic), správy frýdlantských železáren, lesních úřadů v revírech Frýdlant a Ostravice a úřadů centrálních – ústřední správy, stavebního a lesního úřadu, účtárny a hlavní pokladny.

⁶ Tj. jsou omezeny na evidenci vyššího i nižšího úřednictva a služebnictva, nezabývají se tedy stálou čeledí ani námezdním pomocným personálem.

⁷ Fond obsahuje také drobný aktový materiál evidenčního charakteru (podklady k evidenci), účetní knihy a zlomek arcibiskupových pokynů pro kroměřížské ředitelství týkající se dvorního personálu. Arcibiskupovy dekrety jsou součástí i dalšího kmenového fondu – *Arcibiskupství Olomouc*, v němž se nachází také evidenční kniha zaměstnanců arcibiskupství z r. 1845, tedy zhruba z poloviny episkopátu Fürstenbergova předchůdce, kardinála Sommerau-Beckha. Jedná se o prostý seznam všech úředníků a členů konzistoře, zaměstnanců arcibiskupských statků, železáren, lenního soudu a hofštátu (včetně penzionovaných zaměstnanců), ale také duchovních pod arcibiskupským patronátem a leníků. Další seznamy zaměstnanců hofštátu první poloviny 19. století, především z doby episkopátu kardinála Rudolfa Jana, jsou součástí výše zmíněného aktového materiálu. ZAO-O, f. Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv. č. 264, *Přehled zaměstnanců arcibiskupství olomouckého*.

⁸ ZAO-O, f. Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž (dále jen ŮŘAS), inv. č. 164, *Soupis zaměstnanců*. Byla vedena od 1. ledna 1853, obsahuje však i retrospektivní zápisy, kdy nejstarší evidovaní zaměstnanci nastoupili do arcibiskupských služeb již v 80. letech 18. století. Zaznamenává jen zaměstnance arcibiskupských statků, úřadů ústřední správy a arcibiskupského dvora a nenajdeme zde tedy čeledíny, ani nádeníky. Zároveň není kniha v evidenci zaměstnaných osob zcela důsledná, chybí zde například domácí služebnictvo přijaté ještě za episkopátu kardinála Sommerau-Beckha. V knize se lze lehce orientovat dle evidenčního čísla či čísel zaměstnance, na něž odkazuje také jmenný rejstřík. Informace o zaměstnancích jsou shrnuty formou stručných biografických medailonků, jejichž obsah se v průběhu vedení knihy nepatrně měnil. Ve starších zápisech byly běžně sledovány údaje jako místo narození, datum začátku služby a věk při přijetí, příp. rok narození, kariérní postup v arcibiskupských službách včetně datace, informace o povolení k sňatku, úmrtí či penzionování, v některých

dence penzistů (resp. vdov a sirotků) a výše jejich rent (*Vorkmerkbuch über Pensionisten*).⁹

Třetí, a rozhodně nejčastěji zastoupený typ evidence představují seznamy zaměstnanců, jejich platů a deputátů (*Dienststandes- und Gehalts-Tabelle, Dienststandesregister, Gehaltstafel*).¹⁰ Výkazy jsou strukturovány dle jednotlivých arcibiskupských úřadů a statků a hierarchicky sledují složení jejich personálu a výši mzdy, deputátů i dalších výhod k určitému roku, většinou ale obsahují také pozdější přípisy s personálními změnami a dalšími aktualizacemi.

Jako badatelsky nepříznivá se ovšem jeví skutečnost, že vrocení tabel a seznamů není s výjimkou knih s inv. č. 177 a 25 201¹¹ v pramenech udáno, ale spouť rámcovou datací tak nezbyvá než rekonstruovat z dat v písemnostech. Nápomocný v tomto ohledu totiž není ani inventář fondu, jenž je v otázce časového určení knih značně nespolehlivý, neboť postihuje pouze rozsah let zmíněných v prameni,¹² případně uvádí zcela nesmyslná data.¹³

Správné, i když jen přibližné, časové určení těchto písemností je přitom pro pochopení personální struktury arcibiskupských statků a úřadů a jejich vývoje ve druhé polovině 19. století naprosto zásadní. Uspořádáme-li tedy tento typ evidenčních knih chronologicky dle odhadované doby vzniku, bude nejstarším

případech zde jsou zmíněny i rodinné vazby na jiné zaměstnance. Mladší záznamy jsou obecně stručnější, standardně jsou přítomny pouze informace o roku narození, datu přijetí do služby na konkrétní pozici, či povolení ke sňatku. Naopak přesný kariérní postup většinou chybí, v řadě zápisů absentují dokonce i údaje o ukončení služby. Zaměstnanci byli řazeni víceméně chronologicky dle roku přijetí do arcibiskupských služeb, vymykají se pouze záznamy s čísly 1344–1392, v nichž jsou pohromadě uvedeni zaměstnanci dvorní domácnosti. Na matriku zaměstnanců, jež končí k r. 1897 s číslem 2172, navazuje typově totožná evidenční kniha, uložená tamtéž pod inv. č. 165.

⁹ Tamtéž, inv. č. 178, *Hlavní kniha pensistů[!] a jejich požitků*. Byla vedena mezi lety 1861–1900, seznam je řazen chronologicky dle data odchodu do důchodu a obsahuje jméno příslušného penzisty, jeho služební pozici, výši mzdy a její charakter (finanční odměna, deputát) a často také datum úmrtí. Na tuto evidenci navazuje ve fondu následující kniha s inv. č. 179 z let 1900–41.

¹⁰ Tamtéž, inv. č. 162–163, 173–177, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*.

¹¹ Kniha s inv. č. 177 byla sepsána v letech 1874–5 s opravami z let 1880–5, seznam zaměstnanců uložený pod inv. č. 25201 pochází z r. 1863 (viz níže).

¹² Např. roky nástupu do služby, které mohly rok vyhotovení soupisu zdaleka předcházet, nebo naopak vrocení již zmíněných pozdějších přípisů.

¹³ Např. u knihy s inv. č. 162 (*Rejstřík zaměstnanců*) je časové rozmezí zpracovateli fondu určeno léty 1830–85, samotný výkaz však byl jednoznačně sestaven na přelomu osmdesátých a devadesátých let, konkrétně mezi lety 1888 a 1892, a předchozí stav personálu nereflextuje. Podobně problematická je i datace následující knihy s inv. č. 163 (*Seznam zaměstnanců*), která je sice v inventáři datovaná do let 1883–1934, byla však nepochybně zhotovena již mezi lety 1879–80.

seznamem *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů* (inv. č. 173), vzniklý mezi lety 1858–9, do nějž byly zaznamenávány personální i strukturální změny až do první poloviny sedmdesátých let.¹⁴ Následujícími knihami jsou *Tabela služného* z r. 1863 (inv. č. 25 201), *Knihy služného* zhruba z r. 1867 (inv. č. 25 202) a *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů* (inv. č. 175), sestavený někdy mezi lety 1864–74.¹⁵ V sedmdesátých letech 19. století pak vznikl krom výše zmiňovaných seznamů zaměstnanců (inv. č. 163, 177) i *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů* s inv. č. 174.¹⁶ Mezi roky 1882–7 lze zasadit vyhotovení soupisu se stejným názvem uloženého pod inv. č. 176.¹⁷

Struktura domácího služebnictva za episkopátu Friedricha kardinála von Fürstenberg

Barokní velkolepost aristokratických dvorů bychom již v 19. století hledali jen stěží. Obecný trend postupné redukce dvorního úřednictva i služebního personálu vyšší aristokracie, jenž probíhal po celé 19. století až do začátku toho následujícího, se nevyhnul ani arcibiskupskému dvoru. Během tohoto období lze i na příkladu olomouckého arcibiskupského dvora sledovat snahy o snížení nákladů na jeho provoz formou zefektivnění správy, či slučováním pracovních pozic.¹⁸

Velmi dobře lze tento vývoj pozorovat, srovnáme-li Fürstenbergovu domácnost se dvory jeho předchůdců. Dle evidence domácích zaměstnanců arcibiskupa Rudolfa Jana z r. 1825 sestával jeho dvůr ze 126 zaměstnanců. Do tohoto počtu byli ovšem zahrnuti všichni dvorští úředníci, členové osobní

¹⁴ Datace byla určena na základě původní struktury seznamu zaměstnanců (pozdější příписy jsou od něj relativně dobře odlišitelné): 1) nejstarší datované poznámky se změnami pocházejí z r. 1859, 2) jako cukrář uveden Valentin Walenta, který toto služební místo získal po smrti Josefa Heindela r. 1858, jehož kniha již nezmiňuje. Nejmladší příписy jsou pak datovány k r. 1874. (Časový rozsah uvedený v inventáři fondu je 1810–64). Na základě stejného principu byly určeny i datace ostatních zmiňovaných evidenčních knih.

¹⁵ Časový rozsah uvedený v inventáři fondu je 1831–76.

¹⁶ Kniha vznikla někdy mezi lety 1876–8, přičemž v užívání byla přinejmenším do r. 1896. (Časový rozsah uvedený v inventáři fondu je 1826–93.)

¹⁷ Časový rozsah uvedený v inventáři fondu je 1834–1911.

¹⁸ ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Služebnictvo rakousko-české aristokracie*, s. 246–7; FIALOVÁ, L.: *Domácí služebnictvo*, s. 153–5.

arcibiskupské gardy a personál dvorních stájí; samotný domácí služebný personál měl tehdy 61 členů.¹⁹

Ze seznamu o dvacet let mladšího, vzniklého r. 1845 za episkopátu kardinála Sommerau-Beckha, je již znát citelná redukce dvorního personálu. Kardinál zaměstnával pouze 66 stálých dvorních úředníků a služebníků, přičemž seznam opět započítává i zaměstnance dvorních stájí, naopak garda a ceremoniáři jsou zde vyčleněni do zvláštních kategorií.²⁰ Domácí služebnictvo v roce 1845 čítalo 46 zaměstnanců,²¹ o čtyři roky později to bylo již jen 40 osob.²²

Tento trend pak pokračoval i za episkopátu kardinála Fürstenberga s výjimkou prvních let, kdy se počet domácího služebnictva krátkodobě navýšil na 42 sloužících. Soupis personálu arcibiskupských statků, sestavený mezi lety 1858–9, už jmenuje jen 42 zaměstnanců dvora, z toho 37 členů domácího služebnictva.²³ Velikost hořtátu se víceméně ustálila až r. 1863, kdy se arcibiskupský dvůr skládal z 37 zaměstnanců (z toho 32 domácích služebníků).²⁴ Jejich počet až do r. 1892 již jen lehce kolísal zejména s přijímáním pomocníků ke stávajícím zaměstnancům.

I složení domácího služebnictva prošlo, podobně jako jeho velikost, v 19. století vývojem reagujícím jak na požadavky měnící se doby, snížení provozních nákladů, tak i konkrétního arcibiskupa. Ještě v první polovině století například zcela zanikly pozice dvorních hodinářek, dohlížetelů na topení (*Luftbeheizungsaufseher*) i služební místa spojená s lovem – zbrojovník (též *ouředník zbrojový*; *Zeugwärter*),²⁵ dvou až tří nabíječů pušky (*Büchsenspanner*)

¹⁹ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3125, *Domácí a dvorský personál*, nefol., *Soupis zaměstnanců hořtátu k 1. 1. 1825*.

²⁰ Připočteme-li pro srovnání s hořtátem arcibiskupa Rudolfa Jana i tyto zaměstnance, dvorní personál kardinála Sommerau-Beckha sestával r. 1845 z rovného sta osob.

²¹ Srov. Tamtéž, inv. č. 264, *Přehled zaměstnanců arcibiskupství olomouckého*.

²² Tamtéž, inv. č. 3125, *Domácí a dvorský personál*, nefol., *Soupis zaměstnanců hořtátu k 1. 1. 1849*.

²³ ZAO-O, f. ŮRAS, inv. č. 173, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, fol. 2–4.; Mezi zbylých pět osob náleželi dva arcibiskupovi ceremoniáři, ředitel dvora (*Hofstaatsdirektor*), hlavní domácí účetní (*Hausrechnungmeister*) a osobní lékař (*Leibarzt*).

²⁴ Tamtéž, inv. č. 25201, kn. č. 3679, *Tabela služného úředníků a nižších sluhů arcibiskupství olomouckého*, fol. 2–4.

²⁵ Většina německojazyčných názvů uváděných pracovních pozic má v češtině dosud běžně užívaný ekvivalent, v opačném případě byl zvolen doslovný překlad tak, aby byl co nejvěrněji zachován původní význam slova. Výrazy pro správce zbraní a chovatelku slepic (níže v textu) převzaty z Jungmannova slovníku. Viz JUNGSMANN, Josef: *Slovník česko-německý*. Díl IV. S–U, Praha 1838, vyd. 1, s. 144, heslo *Slepičnj.*; Týž: *Slovník*. Díl V. V–Z., Praha 1839, vyd. 1, s. 620, heslo *Zbrogownjk*. Oboje dostupné na: <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/slovníky/> [cit. 12. 12. 2024].

a dvorního lovčího (*Hofjäger*).²⁶ Technologický pokrok v komunikaci učinil také zbytnými posly (*Postillion, Laufer*).²⁷

V seznamech domácího personálu z druhé poloviny 19. století chybí oproti stavu z dřívějších let i další kategorie zaměstnanců jako kontrolor dvorní kuchyně (*Hofküchenkontrollor*), topič, kavárnice, chovatelka slepic (*slepičnice; Hühnerwärterin*), chirurg či pečovatel o nemocné (*Krankenwärter*).²⁸

Strukturální proměny domácího personálu za arcibiskupa Fürstenberga (a patrně i za jeho předchůdců) ovšem platily spíše za pozvolné. Charakteristické bylo postupné rušení uvolněných pozic s následným slučováním povinností tak, aby se co nejvíce zamezilo propouštění zaměstnanců. Např. roku 1864, kdy zemřel dozorce Josef Jeřábek, bylo toto služební místo zrušeno a jeho náplň práce delegována na správce olomoucké rezidence Tomáše Hradila. Ten měl navíc dohlížet i na budovu rezidence a stájí, což byla dříve povinnost taktéž nedávno zemřelého hlídače Mathiase Fuße. Za to byla Hradilovi navýšena roční mzda téměř o pětinu (o 80 zl.) a z Fürstenbergovy domácí pokladny dostal navíc dalších 50 zl. na vydržování hlídacího psa.²⁹ Tato elegantně provedená redukce služebnictva byla navíc všestranně výhodná. I přes nemalé navýšení platu olomouckému správci klesly náklady na provoz domácnosti díky zrušení dvou pracovních pozic o 258 zl. ročně.³⁰

Dalšími služebními pozicemi, zrušenými nedlouho po Fürstenbergově intronizaci, byla místa dvou dvorních trumpetistů a dvou *lauferů*. Aby se stejně jako v předchozím případě předešlo propouštění, byl jeden z trumpetistů penzionován a zbylí služebníci trvale přeloženi na místa dvorních číšníků a obecných sluhů. Jejich přesun na tyto konkrétní pozice byl logický – vyplýval z nařízení již z r. 1849, podle nějž měli vykonávat zároveň i službu číšníků. Skutečnost, že nižší služebnictvo narozdíl od specializovaných zaměstnanců zastávalo různorodou práci, platila v období 18.–19. století za zcela běžnou praxi. Podobně i ostatní číšníci měli vykonávat také práci stolníka, pomocného sklepníka a kapelního sluhu.³¹

²⁶ Kardinál Fürstenberg namísto dvorních sluhů využíval při lovu asistenci lesníků, lesnických adjunktů a beletrií později zromantizovaných „černých“ myslivců.

²⁷ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3125, *Domáci a dvorský personál*, nefol.

²⁸ Srov. tamtéž.

²⁹ ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 4723, *Dvorní domácnost Hlídači pokojů*, fol. 85–86. (Všechny částky uvedené v textu jsou počítány v tzv. rakouské měně.)

³⁰ Roční plat Mathiase Fuße činil se všemi přídavky 275 zl. 10 kr., Josef Jeřábek dostával mzdu 63 zl. ročně. ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 173, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, s. 4.

³¹ ENGELSING, Rolf: *Zur Sozialgeschichte deutscher Mittel- und Unterschichten*. Göttingen 1978, 227–9. ZAO-O, f. AO, inv. č. 3125, *Domáci a dvorský personál*, nefol., *Soupis zaměstnanců*

Jak naznačují řádky výše, z hlediska počtu domácího služebního personálu se nástup lankraběte Fürstenberga na olomoucký arcibiskupský stolec dotkl jeho dvorní domácnosti jen minimálně. Všechn stávající personál byl ponechán ve službě s jedinou výjimkou. Tou byla klíčnice Franziska Schulzová, jež byla penzionována ihned po arcibiskupově intronizaci a nahrazena Fürstenbergovou dosavadní hospodyní Rodlerovou.³²

V hlavních arcibiskupských sídlech, tedy Olomouci a Kroměříži, však byli přítomni i další služebníci, které evidence vedené ústředním ředitelstvím jmenovitě nezaznamenávají. K některým služebním pozicím (např. správci obou rezidencí, klíčnice, cukrářka) náležel nárok na vydržování svých vlastních služebných. Ty nalézáme ovšem jen náhodně v jiných typech evidenčních pramenů jako sčítací operáty či matriky.³³

Při arcibiskupském dvoře byli na různé práce³⁴ příležitostně zaměstnáváni také nádeníci, ani ti však nebyli ústřední správou evidováni a ani z jiných dochovaných pramenů o těchto osobách mnoho informací nevyplyvá. Zatímco za časů kardinála Sommerau-Beckha bylo najímání nádenních pomocných sil do kuchyně běžnou záležitostí, arcibiskup Fürstenberg tuto praxi v rámci svých úsporných opatření ve vedení domácnosti poměrně vbrzku, v r. 1859,

hořstátu k 1. 1. 1849.; ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 164, *Soupis zaměstnanců*, ev. č. zam. 1344.; Tamtéž, inv. č. 39505, *Deník účtů dvorní domácnosti*, položka ze dne 26. 1. 1855.

³² Spolu s ní bylo do služby k 1. září 1853 přijato i zbylé Fürstenbergovo původní služebnictvo, pro něž byla dokonce vytvořena nová služební místa – pozice pomocné klíčnice pro Marii Sikeschovou, pomocného stolníka pro Franze Scheitera a druhého kuchaře pro Franze Ludwiga. Do dvorních stálj přibyl ještě kočí Josef Mazal. Podrobnosti o složení Fürstenbergova služebnictva v období před přijetím arcibiskupského úřadu neznáme. Z dat uvedených ve zkoumané evidenci lze dovodit, že klíčnice Rodlerová nastoupila do služby jako farská hospodyně – rok jejího přijetí koresponduje s Fürstenbergovým příchodem na harbašské beneficium. Obdobně i začátek služby pozdějšího stolníka Franze Scheitera lze klást do souvislosti s přesunem Fürstenbergovy domácnosti do olomoucké kanovnícké rezidence. ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 4725, *Dvorní domácnost Klíčnice*, nefol.; Tamtéž, inv. č. 164, *Soupis zaměstnanců*, ev. č. zam. 1389–92.

³³ ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 177, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, s. 2–9.; Např. matrika oddaných olomoucké svatováclavské farnosti zachycuje sňatek služebné Inocencie Kučeřkové z č. p. 12, tj. arcibiskupského paláce (ZAO-O, Sbírka matrik Severomoravského kraje (dále jen SbM), inv. č. 5576, *Matrika oddaných* (dále jen MO) Olomouc-sv. Václav, s. 58). V seznamu obyvatel rezidence ve sčítacích operátech, vyhotovených o devět měsíců dříve toto jméno nefiguruje, což bylo nejspíše dáno vysokou fluktuací mladých, svobodných služebných. ZAO, Státní okresní archiv Olomouc (dále jen SOKA Olomouc), f. Archiv města Olomouc (dále jen AMO), inv. č. 3985, *Sčítací operáty* (dále jen SČO) 1858, *Olomouc-Předhradí* (dále jen Ol-Př), nefol., č. p. 12.

³⁴ Např. výpomoc v domácnosti a zahradách, příprava ledu, úklid rezidence atp. Srov. ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 39505, *Deník účtů dvorní domácnosti*, nefol., položka z 1. 1. 1855.

omezil pouze na události, kdy se u arcibiskupovy tabule mělo sejít alespoň deset osob.³⁵

Hierarchicky vzato se domácí služebnictvo dělilo do dvou služebních kategorií na *Hausoffiziere*³⁶ a nižší služebnictvo (*Bediente, Diener, Dienstleute, Dienstpersonal*). Do první skupiny spadali komorníci, správci rezidencí, vedení kuchyně a cukrárny, sklepník, stolník a someliér. Nižší služebnictvo se skládalo z pomocného personálu v kuchyni a cukrárně, číšníků a obecných domácích sluhů (*Hausmänner, Hausknechte*). Pod tímto označením (tj. *Hausmann*) byli ale v soupisech zaměstnanců evidováni i specializovaní nižší sluhové, např. uklízeči pokojů (*Zimmerputzer*), domovní hlídač (dobově též jako *baudráb; Bauaufseher*)³⁷ či nosiči (*Küchenträger*).³⁸

Nejvyšší pozici mezi domácím služebnictvem zastával ve druhé polovině Fürstenbergova episkopátu hofmistr (*Haushofmeister*), jenž dohlížel na bezproblémový provoz arcibiskupské domácnosti a byl přímým nadřízeným služebnictva. Náplň práce se tedy velmi lišila od toho, co známe z hofmistrovských instrukcí doložených již z pozdního středověku, tu bychom v 19. století hledali spíše u úřadu ředitele dvora (*Hofstaatsdirektor*).³⁹

Hofmistra měl na svém dvoře i arcivévoda Rudolf Rakouský (v r. 1831 dokonce dva), posléze za arcibiskupů Sommerau-Beckha i Fürstenberga zůstávalo místo dlouhou dobu neobsazeno, až r. 1874 jej zaujal dosavadní osobní komorník Leinbrückner. Ten zastával tuto službu až do své smrti r. 1890, po tomto datu se služební místo stalo opět na čas neobsazeným, až r. 1893 za arcibiskupa Kohna bylo obnoveno pod označením majordomus.⁴⁰

Ze všech domácích zaměstnanců byl v kontaktu s arcibiskupem bezpochyby nejčastěji osobní komorník (*Leibkammerdiener*) a dva osobní lokajové,

³⁵ „Namentlich soll bei der Küche die Verwendung einer Tagelöhnerin nur dann gestattet seyn, wenn die Personenzahl für Meinen Tisch mindestens 10 beträgt.“ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3121, *Směrnice pro udržování domácnosti, oděv osobní gardy a vedení účetnictví*, fol. 7r.; ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 4723, *Dvorní domácnost Hlídači pokojů*, nefol.

³⁶ Viz též Deutsches Rechtswörterbuch (DRW), heslo *Hausoffizier* [dostupné na: <https://drw.hadwbw.de/drw-cgi/zeige?index=lemmata&term=hausoffizier>; cit. 24.5.2024].

³⁷ ZAO, Státní okresní archiv Frýdek-Místek, f. Základní škola a Mateřská škola Hukvaldy, [neinventarizováno], poř. č. os_1, *Kronika obecné školy Hukvaldy – 1. díl*, s. 13.

³⁸ Viz např. ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 4727, *Dvorní domácnost Čističi pokojů*, nefol.; ZAO-O, f. AO, inv. č. 3134, *Úhrady nákladů na domácnost a dvorský personál z hlavní pokladny*, nefol.

³⁹ ŠTĚPÁN, Jan: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského*, s. 43–45.; Týž: Úřad hofmistra a kroměřížského hejtmána ve vztahu k instrukci biskupa Prusinovského z roku 1567, In: Olomoucký archivní sborník 19 (2021), s. 51.

⁴⁰ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3125, *Domáci a dvorský personál*, nefol.

z nichž jeden byl zároveň sluhou v soukromé kapli (*Leiblaquai und Kapellendiener*). Osobní komorník se staral zejména o arcibiskupa samotného, jeho osobní záležitosti, poštu, denní tisk a ošacení, u nějž zajišťoval jeho bezchybný stav a opravy,⁴¹ povinností kapelního sluhu pak analogicky byla údržba parament a liturgického textilu, ale i zajišťování svící a hostií.⁴² Osobní komorník i kapelní sluha pak za pořízené věci a služby vyhotovovali účet k proplacení domácí pokladně. Kromě nich byli při arcibiskupské domácnosti zaměstnáni ještě další tři (resp. po penzionování Františka Kunarovského dva) komorníci.

K důležitým požadavkům arcibiskupova životního stylu patřila též kvalita stravování, které zajišťovala dvorní kuchyně v čele původně se třemi, posléze jen jedním kuchařem. Kuchyni vedl osobní kuchař (*Mundkoch*) Kraushuber, kterého do svých služeb přijal již r. 1838 kardinál Sommerau-Beckh. Po svém nástupu na arcibiskupský stolec nechal Fürstenberg přijmout i svého dosavadního kuchaře Ludwiga na pozici druhého kuchaře.

O arcibiskupově důrazu na dobrou úroveň kuchařského umu jeho zaměstnanců napovídají i položky v účetních knihách, např. na nákup nové kuchařské knihy pro kuchaře Ludwiga, či plat pro kuchaře Fürstenbergovy sestry Gabriely (provd. Pallavicini) za vyškolení pomocného kuchaře Veniera. Toho ostatně poslal arcibiskup rok předtím i na zaučení do Vídně.⁴³

Běžný kuchyňský provoz pak měli na starosti pomocná kuchařka a nosič nádobí. Kuchyně ovšem nesloužila pouze arcibiskupovým potřebám, ale zajišťovala stravování i pro úředníky a služebnictvo, pro tyto účely byla r. 1858 zaměstnána kuchařka pro vyšší služebnictvo Veronika Kobzová (*Offiziersköchin*).

Dezerty, kávu, čaj a likéry dodávala na arcibiskupův stůl dvorní cukrárna, jejíž personál sestával z cukráře (*Zuckerbäcker*), jeho pomocníka a případné nádenické pomocné síly. V seznamu z r. 1845 jsou však kromě cukráře Heintla jako zaměstnankyně uvedeny i jeho manželka (kavárnice) a dcera (studující kuchařka).

O zásoby zahraničního i tuzemského vína a piva se staral tzv. sklepní úřad (*Kelleramt*). Ten prošel ještě před r. 1845 výraznou redukcí – za arcibiskupa Rudolfa Jana sestával z účetního, dvou gardistů na pozici pomocných sklepníků a *Hofbindera*, jenž se staral o údržbu nádob a sudů. V soupisu z poloviny čtyřicátých let již byl uveden pouze sklepní účetní či také sklepmistr

⁴¹ KOBLASA, Pavel: *Osobní komorníci rakouského císaře Františka Josefa I.* In: *Paginae historiae*: sborník Národního archivu sv. 24, č. 1 (2016), s. 233.

⁴² Viz např. ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 39504, *Hlavní kniha (1854)*, s. 85.

⁴³ Venier původně zastával pouze pozici pomocného kuchaře, po úmrtí druhého kuchaře Ludwiga zaujal jeho místo a konečně roku 1874 převzal vedení celé kuchyně. ZAO-O, f. AO, inv. č. 3959, *Knihy příjmů a vydání sekretariátu arcibiskupa Fürstenberka*, položka č. 17 z 30.5.1866.; Tamtéž, f. AO, inv.č. 3134, Úhrady nákladů na domácnost a dvorský personál z hlavní pokladny, fol. 78.

(*Kellerrechnungsführer, Kellermeister*) a jeden pomocný sklepník. O dva roky později, r. 1847, získal místo sklepního účetního arcibiskupův osobní sluha Schäfer, jenž starost o arcibiskupské sklepy zastával až do své smrti r. 1881, poté přešla na dvorního stolníka.⁴⁴

Organizaci příprav na stolování, dohled na jeho bezproblémový průběh, ale i například úschovu stříbrných příborů⁴⁵ měl na starosti someliér (*Soum-melier*), i tyto povinnosti převzal od r. 1860 stolník (*Tafeldecker*), který zároveň zajišťoval i další součásti tabule, třeba kupované pečivo.

Že sklep mistr, someliér i stolník patřili k význačným služebním pozicím arcibiskupského dvora ukazuje i to, že všechna tři jmenovaná služební místa byla nejen velmi dobře platově ohodnocena (viz též níže), ale především byla obsazena sluhou, k nimž měl arcibiskup pozitivní vztah daný předchozí zkušeností – stolník Franz Scheiter, someliér Anton Schöfnagel i sklepník Josef Schäfer patřili mezi původní zaměstnance kardinálů Fürstenberga, Rudolfa Jana a Sommerau-Beckha.⁴⁶

Samotnou přípravu jídelního sálu pro společenské události i běžné stolování pak zajišťovalo devět, později jen šest číšníků (*Saaldienner, Saalbediente*). Jejich povinnosti, spojené především s prostřením sváteční tabule, starostí o osvětlení sálů a uvádění hostů, výslovně jmenuje také instrukce pro služební personál ku příležitosti výše zmíněné intronizace.⁴⁷

Starost o budovu rezidence náležela jejímu správci, resp. později v případě kroměřížského zámku správyni (*Schlosswärter/in, Zimmerwärter*).⁴⁸ Správci

⁴⁴ ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 164, *Soupis zaměstnanců*, ev. č. zam. 1194, 1364.

⁴⁵ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3120, *Soupis osobního vlastnictví arcibiskupů*, fol. 30r, 41r.

⁴⁶ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3125, *Domáci a dvorský personál*, nefol.

⁴⁷ „Aus dem gesagten ist das Nöthige zu entnehmen und wird nur nach bemerkt, daß für die gehörige Anzahl Bestecke, Porcellain, Glasgeschier und Leuchter zu sorgen und das allenfalls in Olmütz abgängige von Kremsier hiebei geschafft werde. An allen Tagen der Wahl seyn wird Mittags in dem Speisesaal als großen appartemente, Abends aber an Thronsaale gespeist, wobei sämtliche Lüster und Wandleuchter da vordern 4 Zimmer angezündet worden.“ Tamtéž, inv. č. 3176, *Volba a intronizace, uvedení do správy temporálií*, fol. 21rv.

⁴⁸ Pro výraz *Zimmerwärter* existuje několik dobových českých ekvivalentů: dle J. Dobrovského jako *podpokoji*, dle F. Š. Kotta *pokojský*, příp. *klíčn* dle Pamětní knihy mnichovohradištského panství. DOBROVSKÝ, Josef: *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, Praha 1821, heslo *Zimmerwärter* [viz databázi <https://bara.ujc.cas.cz/slovníky/dobrovsky/dobrovsky824.html>; cit. 22.5.2024]; KOTT, František Štěpán: *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*, díl 2, sv. 7, Praha 1880, s. 1361 [viz databázi <http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=&idHeslo=230836&zpusob=heslo&Zvyraznit=&hledat=&popis=&heslo=>; cit. 2024-05-22]; ONDRÁČKOVÁ, Michaela: *Tomáš Hindl a jeho Pamětní kniha mnichovohradištského panství (1846–1848)*, Praha 2023, [nevydaná bakalářská práce; dostupná na: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/179701/130351945.pdf?sequence=1>; cit. 22. 5. 2024].

vypláceli řemeslníky za drobné opravy a úpravy zařízení (např. nové čalounění), zajišťovali zásobení domácnosti dřevem na otop, dohlíželi na řádný úklid a osvětlení a obecně na práci podřízených zaměstnanců (např. uklízečů).⁴⁹

Zatímco letohrádek v Hukvaldech, který kardinál využíval jako letní sídlo, zůstal v době jeho nepřítomnosti neobydlený, arcibiskupská rezidence ve Vyškově měla původně také svého správce. Obdobně jako jinde i zde došlo po jeho úmrtí r. 1866 ke zrušení místa a správa arcibiskupem již jen výjimečně využívaného objektu i údržba vybavení byla delegována na běžnou služebnou.⁵⁰

Dohled na provoz domácnosti prováděla také hospodyně či klíčnice (*Beschließerin*). Starala se zejména o vedení zásob a údržbu domácího textilu, k čemuž vedla i drobné účetnictví.⁵¹ Klíčnice patřila k nejdůležitějším členům služebnictva a není proto překvapivé, že arcibiskupové na toto místo dosazovaly své dřívější hospodyně, které splňovaly požadavky na důvěryhodnost a zběhlost v arcibiskupových požadavcích na chod domácnosti.⁵²

Místo arcibiskupské klíčnice zaniklo v polovině 80. let, kdy se sloučilo s pozicí správkyně kroměřížského zámku. Předchozí služební zkušenosti tehdejší správkyně Mužíkové zahrnovaly právě i dlouholetou výpomoc klíčnici, převzetí agendy arcibiskupské hospodyně tak představovalo přirozenou cestu ke zjednodušení správy a zároveň dalšímu snížení počtu služebnictva.

O praní prádla se staraly zpočátku dvě pradelny (za Fürstenbergových předchůdců byla jedna určena pro arcibiskupovo osobní prádlo, druhá pro údržbu domácího textilu, posléze každá pro jednu rezidenci). Od r. 1860 musela vše zabezpečit jediná stálá zaměstnankyně s pomocí nádenice. Dohled nad

⁴⁹ ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 39504, *Hlavní kniha* (1854), s. 94–107.; Tamtéž, f. AO, inv. č. 3131, *Domácí a dvorský personál – pokladník, domovníci, komorníci a sluhové, sklepníci, kuchyňský personál, vrátní, sommelier, cukráři, uklízečky, kočí a dozorce stájí*, nefol. (Zde Fürstenbergova instrukce pro správce rezidence z r. 1857 spolu se starší verzí z r. 1838). Též dle lexikonu *Wiener Berufe*, heslo Zimmerwärter [viz <https://www.familia-austria.at/index.php/en/research-service/kronlaender-seiten/78-oesterreichische-laender/niederoesterreich/463-wiener-berufe-lexikon?start=28>; cit. 22.5.2024].

⁵⁰ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3131, *Domácí a dvorský personál*, nefol.

⁵¹ Záznamy o účtech vykázaných klíčnici Rodlerovou najdeme v účetnictví arcibiskupovy domácí pokladny (Tamtéž, inv. č. 3958, *Kniha příjmů a vydání sekretariátu arcibiskupa Fürstenberka*, Tamtéž, inv. č. 3959), příp. též v hlavním účetnictví (např. ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 39505, *Deník účtů dvorní domácnosti*, např. položka ze dne 29. ledna 1855.)

⁵² Fürstenbergova klíčnice Rodlerová, jak již bylo zmíněno výše, byla do služby přijata spolu s dalším dosavadním služebnictvem záhy po arcibiskupově intronizaci 1.9.1853. Obdobně i její předchůdkyně, klíčnice Schulzová, byla zaměstnána krátce po zvolení arcibiskupa Sommerau-Beckha. V soupisu domácích zaměstnanců arcibiskupa Rudolfa Jana z r. 1825 však tato služebná vedena není.

její prací spolu se zabezpečováním nového textilu patřil k dalším povinnostem klíčnice, resp. její příručí, jež byla od r. 1881 označována jako pomocná klíčnice pro prádlo (*Wäschebeschließerin*). Poslední ženskou služebnou při arcibiskupském dvoře byla cídička stříbra (*Silberwäscherin*).

Rezidence i přilehlé budovy měly zprvu také své hlídače, jednoho pro zásobníky palivového dřeva (*Holzgartenaufseher, Holzschreiber*), druhého pro palác a dvorní stáje (*Bauaufseher, Bau-Corporal*). Povinnosti obou pozic byly na začátku 60. let včleněny do náplně práce správce olomouckého paláce. Každá z rezidencí měla také stálého vrátného či dvevníka (*Portier, Türsteher*), jenž uváděl panstvo do místnosti a strážil u dveří.

Platové ohodnocení, přídavky a deputáty

Výměry mezd pro domácí služebný personál přirozeně reflektovaly hierarchii zaměstnanců, kdy panoval zřetelný rozdíl mezi platy pro vyšší a nižší služebnictvo. Zatímco rozpětí mezd druhé skupiny se v prvním desetiletí Fürstenbergova episkopátu pohybovalo od 60 zl. ročně za pomocné práce v kuchyni po 226 zl. pro číšníky, v případě vyššího domácího personálu byly nejčastěji vypláceny částky okolo 250–400 zl., což se mnohdy rovnalo mzdě běžného úředníka, či kancelisty. I ve srovnání s dalšími zaměstnanci arcibiskupova dvora (např. dvorních stájí, zahradníky, či mužstvem arcibiskupské gardy) představovalo vyšší domácí služebnictvo skupinu s velmi dobrým finančním ohodnocením.⁵³

Výše vyplácené mzdy se pochopitelně v průběhu téměř čtyř desetiletí Fürstenbergova episkopátu vyvíjela, i když nijak dramaticky. Mezi lety 1854 a 1863 se výše platů takřka nezměnila, výrazněji přidáno dostali pouze pradelna Mariana Koubová kvůli převzetí povinností pradelny Mikuličové (ze 144 zl. na 200 zl. r. m.), osobní lokaj Antonín Hříbek a Franz Scheiter při příležitosti jeho povýšení na pozici stolníka.⁵⁴

U obou mužů došlo oproti pradelně Koubové k mnohem znatelnějšímu nárůstu ročního platu. Hříbek, jenž dostával původně roční plat ve výši 264 zl.

⁵³ Např. mzda pro arcibiskupovy ceremoniáře byla vyčíslena na 315 zl. Roční plat členů gardy se pohyboval okolo 100–230 zl. dle hodnosti, mzda běžných zaměstnanců stájí pak zhruba kolem 180–210 zl. (výjimku představuje vrchní štolmistr s platem 630 zl. ročně). Naopak výrazně, v některých případech i v řádu stovek zlatých, samozřejmě převyšovaly částky určené pro vyšší služebnictvo platy dvorních úředníků. ZAO-O, f. ŮRAS, inv. č. 173, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, s. 2–6;

⁵⁴ ZAO-O, f. ŮRAS, inv. č. 39504, *Hlavní kniha (1854)*, s. 44–62, Tamtéž, inv. č. 4737, *Dvorní domácnost Pradelny*, nefol.

60 kr., žádal o zvýšení mzdy již r. 1860. Arcibiskup žádosti vyhověl, roční plat mu navýšil na rovných 400 zl. a o tři roky později byla Hříbkova mzda o dalších sto zlatých vyšší. Na stejnou sumu z původních 302 zl. 40 kr. byla navýšena i mzda Franze Scheitera. S ročním platem 500 zl. se oba sloužící zařadili mezi nejlépe placené domácí sloužící, vyšší mzdu dostával pouze osobní kuchař Kraushuber (609 zl.).

Nepochybně tímto způsobem vyjadřoval arcibiskup Fürstenberg krom spokojenosti s odvedenou prací i své sympatie ke sloužícím. Osobní lokaj Antonín Hříbek například převyšoval nově nastavenou roční mzdou ve služební hierarchii výše postavené komorníky o téměř 223 zl. a dokonce i osobního komorníka Leinbrücknera o necelých 178 zl. Franzi Scheiterovi, který patřil mezi Fürstenbergovo původní služebnictvo, byla při příchodu do arcibiskupských služeb přidělena pozice pomocného stolníka, svým platovým ohodnocením však nejenže několikanásobně předčil ostatní pomocná služební místa, jež se pohybovala okolo 100 zl. ročně, ale víceméně se vyrovnal i platům vyšších služebníků.⁵⁵

Nejzřetelnější předěl ve výši mezd nastal mezi lety 1864–74, kdy bylo platové ohodnocení sjednoceno dle platových kategorií, např. číšníkům, kteří r. 1863 dostávali mzdu v rozpětí 189–226 zl., bylo r. 1874 jednotně vypláceno 300 zl., podobně rozptýlené platy obecných sluhů (151–226 zl.) byly nově určeny na 240 zl. ročně. Všem domácímu personálu s výjimkou cukrářky, klíčnice a sklepníka byly taktéž roční platy navýšeny, pouze v jediném případě – u pradleny – nastal mezi lety 1863 a 1874 ve výši platu propad.

Menší finanční ohodnocení bylo dáno personální změnou (pradlenu Koubovou vystřídala ve službě její dcera). Nově nastoupivšímu služebníku byla totiž běžně vyměřována mzda nižší než jeho předchůdci. Např. Franz Venier, jenž získal r. 1874 místo hlavního kuchaře, dostával roční mzdu o sto zlatých menší než Michael Kraushuber, rozdíl mezi platy stolníka Scheitera a jeho nástupce Bartla činil dokonce 140 zl.

O sto zlatých ročně méně než její zemřelý manžel dostávala za svou práci dvorní cukrářky také Veronika Walentová. V jejím případě mohlo ovšem hrát roli i pohlaví, neboť bylo dobovým standardem, že ženy dostávaly za stejnou práci menší finanční ohodnocení.⁵⁶ Patrný je tento rozdíl i u Aloisie

⁵⁵ Výrazně vyšší plat Františka Kunarovského oproti zbylým dvěma komorníkům nasvědčuje tomu, že podobně odměňovali své oblíbence i arcibiskupovi předchůdci. ZAO-O, f. ŮRAS, inv. č. 175, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, fol. 2.

⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena: *K hřichu i modlitbě. Žena devatenáctého století*. s. 676–7.; HLEDÍKOVÁ, Monika: *Vybrané aspekty postavení české ženy v historii a dnes*. Brno 2007 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 31. Online: https://is.muni.cz/th/vnp4t/HledikovaM.-Bc._prace.pdf [cit. 15. 5. 2024]

Doppelové, správkyně kroměřížské rezidence, jež pozici převzala po zemřelém Theodoru Teichmannovi. Namísto roční gáže 277 zl. 20 kr. jí bylo vypláceno pouze 200 zl.

Mnohem zřetelněji je tento nepoměr patrný, vezmeme-li v potaz i další složky platu, zejména příplatky na stravu, bydlení a vyrovnání zdražování. Zatímco Doppelová neměla nárok na žádné a její celkový plat tak odpovídal oněm 200 zl., Teichmannovi se díky stravnému a příplatku na zmírnění dopadů zdražování mzda navýšila až na 531 zl. 80 kr.⁵⁷

Ony tzv. drahotní přídavky patřily k nejčastějším příplatkům, dostávali je všichni domácí služebníci s výjimkou zaměstnankyň, Fürstenbergových původních zaměstnanců (Scheitera a Ludwiga) a hlídače dřeva. Výše příplatku se odvíjela od služební kategorie, vyšší služebnictvo dostávalo k platu 60 zl. ročně, nižší pak 36 zl.⁵⁸

Žádosti nižšího domácího služebnictva o podporu formou zvýšení ročního platu či příplatků se větší měrou začaly objevovat již během prvních let Fürstenbergova episkopátu, na což se ve svém listu odkazuje i sluha Franz Herbich v r. 1855: „Vertrauend auch die hohe Gnaden welche Euer Fürstlichen Gnaden mehreren mindern Hofstaatsdienern in so hohen Gräde anzugedeihen gericht haben [...]“. Dále pokračuje v odůvodnění své žádosti, že není schopen kvůli všeobecnému zdražování uživit ze svého platu sebe i svou rodinu.⁵⁹

Právě vyživování rodiny či finanční podpora blízkých příbuzných byly hlavními důvody žádostí o příspěvek. Ne všichni služebníci ovšem žádali o zvýšení platu či přídavky. Číšník Tomáš Hradil, jenž v květnu 1857 přišel po dlouhé nemoci o dceru, za jejíž léčbu a následné pohřební výlohy vydal většinu svých úspor, prosil arcibiskupa pouze o zálohu ve výši 30 zl., která mu měla poté být strhávána z měsíční mzdy.⁶⁰

Součástí některých pracovních míst spojených s provozem domácnosti bylo i zajištění ubytování přímo v jedné z rezidencí, kde byly služebním bytům vyhrazeny přízemní prostory. V kroměřížském zámku se nacházely tři trvale obydlené byty. Jeden obývala rodina vrátného, druhý správkyně zámku

⁵⁷ ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 175, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, fol. 4.

⁵⁸ ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 39504, *Hlavní kniha* (1854), s. 44–62.

⁵⁹ Navýšení mzdy mohlo být přitom skutečně výrazné – domovnímu hlídači Dohnalovi byla roční mzda od března 1854 navýšena tak, aby byla měsíční výplata oproti předchozímu stavu dvojnásobná, tj. z původních 23 zl. 50 kr. na 47 zl. 40 kr. ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 39504, *Hlavní kniha* (1854), s. 56.; Tamtéž, f. AO, inv. č. 3134, Úhrady nákladů na domácnost a dvorský personál z hlavní pokladny, fol. 3–4. Téhož roku žádal o přídavek například i hlídač olomoucké rezidence Mathias Fuß. Tamtéž, fol. 6.

⁶⁰ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3125, *Domáci a dvorský personál*, nefol.

a ve třetím původně bydlela rodina sklepmistra Schäfera, později pak stolníka Mathiase Bartla.⁶¹

Analogicky i v olomoucké rezidenci trvale sídlil pouze správce a vrátný, v pozdějších letech zde měl byty přiděleny také sluha Antonín Buchtala s rodinou a kuchyňský nosič Johann Bartl. Jejich byty byly dvou- až třípokoje s jednou komorou a kuchyní. V obou rezidencích se nacházely také další byty, které využívali služebníci doprovázející arcibiskupa při přejíždění mezi jeho sídly. Např. během sčítání lidu v roce 1890, kdy kardinál Fürstenberg pobýval v Kroměříži, byli na zámku ubytováni i jeho osobní komorník Hříbek, kuchař Venier s dvěma pomocnými kuchařkami, cukrářka s dvěma pomocnicemi a cidička stříbra.⁶²

Větší část zaměstnanců dvorní domácnosti však bydlela mimo rezidenci a spolu s dalšími arcibiskupskými zaměstnanci⁶³ využívala ubytování v kroměřížských domech, které byly v majetku arcibiskupství, či přímo kardinála Fürstenberga.⁶⁴ Zbylému dvornímu personálu, který těchto možností nevyužíval, byla k platu přidávána částka 50–120 zl. na úhradu výdajů spojených s ubytováním.

S výjimkou zaměstnankyň, kterým bylo topení zajišťováno, dostávali také domácí služební deputát ve formě palivového dřeva. Někteří služební bývali zjevně při topení dostatečně šetrní na to, aby jim přidělené dřevo zbývalo a mohli je následně prodat. Tuto praktiku v r. 1859 arcibiskup ve svých regulích dvorní domácnosti totiž výslovně zakázal a nabídl místo toho možnost zpětného odkupu palivového dřeva pro potřeby jeho vlastní domácnosti.⁶⁵ Naopak ojedinělou záležitostí byly jiné formy deputátů, pouze sklepmistr Schäfer dostával přídel čtyř soudků piva a 26 měřic obilí.⁶⁶

⁶¹ Moravský zemský archiv (dále jen MZA), Státní okresní archiv Kroměříž (dále jen SOKA Kroměříž), fond Archiv města Kroměříže (dále jen AMK), kart. č. 264, *SčO 1869, Kroměříž*, nefol., č. p. 1; Tamtéž, inv. č. 2404a, *SčO 1880, Kroměříž*, nefol., č. p. 1.; Tamtéž, inv. č. 2409a, *SčO 1890, Kroměříž*, nefol., č. p. 1.

⁶² ZAO, SOKA Olomouc, f. AMO, inv. č. 4034, *SčO 1890, Ol-Př*, nefol., č. p. 12.

⁶³ Např. personálem účtárny, gardisty, štrapiciry z dvorních stájí.

⁶⁴ Např. v domě č. p. 41 bydlely pradelny s rodinami, v č. p. 45 vdova po sluhovi Janu Kukolovi Helena s dětmi. Na předměstí Sladovna žili k r. 1880 v domě č. p. 18 i s rodinami číšníci Kluger a Šmatlák, v č. p. 24 pak číšník Furlani. MZA, SOKA Kroměříž, f. AMK, inv. č. 2404a, *SčO 1880, Kroměříž*, nefol. č. p. 41, 45; Tamtéž, inv. č. 2408, *SčO 1880, Kroměříž-Sladovna*, nefol., č. p. 18.; Tamtéž, inv. č. 2413a, *SčO 1890, Kroměříž-Sladovna*, nefol., č. p. 18.

⁶⁵ ZAO-O, f. AO, *Směrnice pro udržování domácnosti, oděv osobní gardy a vedení účetnictví*, fol. 9v.

⁶⁶ Konkrétně 18 m. žita, 2 m. ječmene, 6 m. pšenice a 1 m. hrachu. Později byl deputát snížen na 18 m. obilí (4 m. pšenice, 12 m. žita, 2 m. ječmene) a 1 m. hrachu. ZAO-O, f. ÚRAS, inv. č. 173, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, s. 3.; Tamtéž, inv. č. 177, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, s. 4.

Další výhodou zaměstnání u arcibiskupského dvora bylo stravování přímo v dvorní kuchyni. To měli zajištěni zaměstnanci kuchyně, klíčnice s pomocnicí i se služebnou, cidička stříbra, cukrářská pomocnice. Domácí personál byl rozdělen do stravovacích tříd, kdy nejvýše stáli opět *Hausoffiziere*. Pouze pokud nebylo domácí stravování „aus dienstlichen Ursachen“ možné, bylo zaměstnancům propláceno stravné v závislosti na jejich třídě – 50 kr. až 1 zl. 20 kr. denně.⁶⁷

Služebný personál převážně reprezentativního charakteru (osobní lokajové, číšníci) a všeobecně nižší služebnictvo (vrátní a sluhové) měl také povinnost nosit předepsanou livrej, na jejíž pořízení a údržbu byla stanoven roční příspěvek 10–12 zl.

Základ uniformy, stejný pro všechny plně livrejované zaměstnance, sestával z kabátu, pláště, fraku, vesty, dvou párů kalhot a podvlíkaček (vše pískové barvy) a kulatého vlněného klobouku. Číšníci a vrátní pak nosili modrý frak, vestu z černého sametu se stříbrnou bordurou, černé sametové kalhoty, dva páry kamaší pískové barvy, kamaše z bílého moleskinu a stříbrně lemovaný klobouk zv. *Stolphut*, vrátní obou rezidencí byli navíc vybaveni také bandalírem modré barvy se stříbrným lemem. Dvorní sluhové měli předepsané civilichové pracovní pláště a kalhoty, hlídač olomoucké rezidence pak plachtovinový kabát, vestu a kalhoty. Zbytek nižšího domácího personálu (např. pomocníci v cukrárně) pak nosil tzv. malou livrej, jež se skládala z kabátku, dvou kalhot a vesty pískové barvy.⁶⁸

Všechny části uniformy s výjimkou kabátu a bandalíru měly být pravidelně obnovovány. V závislosti na typu svršku byla jeho použitelnost stanovena na jeden až tři roky, přičemž v případě dobrého stavu šatů mohla být prodloužena. Tehdy arcibiskup Fürstenberg, který ve své směrnicí pro chod domácnosti výslovně zdůrazňoval nutnost péče personálu o přidělené ošacení, daného zaměstnance odměnil finančním bonusem.⁶⁹

⁶⁷ ZAO-O, f. AO, *Směrnice pro udržování domácnosti, oděv osobní gardy a vedení účetnictví*, fol. 9v.; Srov. se soupisy viz ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 163, 173–177.

⁶⁸ ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 4750, *Dvorní domácnost Zaměstnanci v kuchyni, pomocníci, nefol.*; Tamtéž, inv. č. 39504, *Hlavní kniha (1854)*, s. 75.

⁶⁹ „[...] daß Ich von Meiner Livréediensschaft die möglichste Schonung der ihr zukommenden Livréestücke erwarte und denjenigen, welche ihre Livrée allenfalls für eine zweite Tragzeit im brauchbarem Stande erhalten eine angemessenen Remuneration zugestanden habe.“ Kromě domácích zaměstnanců a gardistů měli povinnost nosit livroje i kočí a koňáci (*Rosswärter*), portýři kroměřížské Květné zahrady a personál hukvaldského hřebčince. ZAO-O, f. AO, *Směrnice pro udržování domácnosti, oděv osobní gardy a vedení účetnictví*, fol. 10–12.

Několik poznámek k arcibiskupovu služebnictvu

Převažovaly-li statisticky v 19. století ve služebním sektoru ženy,⁷⁰ složení arcibiskupského dvorního služebnictva tomu neodpovídalo. Mezi arcibiskupovými domácími zaměstnanci je naopak významně převyšovali muži, z 33 domácích služebníků představovaly služebné pouze necelou třetinu.⁷¹ Ženy byly pochopitelně soustředěny na typicky „ženské“ práce, starost o čisté prádlo a jeho údržbu, pomocné práce v kuchyni, tedy klíčnice, pradelny a kuchařky, výjimkou je pouze místo správce kroměřížského zámku, které bylo po úmrtí Theodora Teichmanna r. 1866 obsazováno pouze ženami.

L. Fialová tamtéž uvádí, že z hlediska rodinného stavu byly mezi domácím služebnictvem procentuálně ponejvíce zastoupeny svobodné ženy, méně pak vdané a vdovy představovaly skupinu početně nejmenší. I v případě Fürstenbergova hofšátu převažovaly mezi domácími služebníky svobodné, ať už mladé dívky na pomocných pozicích, či zejména mezi vyšším služebnictvem starší neprovdané ženy.

Do služby ke dvoru nastoupily pouze dvě vdané ženy – olomoucká pradelna Barbora (manželka číšníka Mikuliče) a Marie Scheiterová (roz. Sikeschová), dřívější pomocná klíčnice, jež se ale po sňatku se stolníkem Franzem Scheiterem r. 1860 plně věnovala rodinnému životu a vedení domácnosti. Manželství ovšem zůstalo bezdětné (resp. všichni potomci zemřeli krátce po narození) a proto r. 1886 opět nastoupila do služby jako *Zimmerwärterin*, kdy spolu s manželem spravovala olomoucký arcibiskupský palác. Z hlediska četných snah o redukci nákladů na provoz domácnosti naznačených výše by se vytvoření nového a relativně nadbytečného místa mohlo považovat za nelogický, a především nevhodný krok. Podobně jako v případě navyšování mezd kardinálovým oblíbencům se i zde můžeme důvodně domnívat, že se jedná o tendenci zajistit zaměstnancům a jejich rodinám lepší finanční podmínky.⁷²

Ke svobodným zaměstnankyním arcibiskupské domácnosti se řadila i pomocnice v kuchyni Anna Stolpová, která r. 1863 přivedla na svět nemanželského syna Františka. Společenská percepce svobodných matek ve druhé polovině 19. století stále nebyla příliš pozitivní, její přítomnost v konzervativní

⁷⁰ FIALOVÁ, Ludmila: *Domácí služebnictvo*, s.158.

⁷¹ V arcibiskupské domácnosti sloužilo 8, respektive po smrti cukráře Valentina Walenty, jehož místo zaujala jeho manželka Veronika, 9 zaměstnankyň.

⁷² ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 164, *Soupis zaměstnanců*, nefol., ev. č. zam. 1356; Tamtéž, inv. č. 176, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, s. 9.; Tamtéž. SbM, inv. č. 5582, *Matrika zemřelých*, Olomouc-sv. Václav, s. 154, 233.

kněžské domácnosti je tak přinejmenším nečekaná. Přesto nebyla jedinou, nemanželský původ měl také sluha Franz Herbich.⁷³

Příznačné pro Fürstenbergovu dvorní domácnost bylo především přijímat do služby vdovy po zaměstnancích arcibiskupských statků. Roku 1867 byla například přijata na místo správkyně kroměřížské rezidence Doppelová, vdova po vyškovském důchodním písaři, její nástupkyně Františka Šamšulová pak byla vdovou po hukvaldském zahradníkovi. Stejně tak v r. 1878 zaujala uvolněné místo pradelny vdova po hajném Marie Buschová. Ostatně na vdovství po hlídači kroměřížské zámecké zahrady se odkazovala ve své žádosti o místo i její konkurentka Františka Piskovská, jíž měl tento post v r. 1855 ředitel hořtátu Lehmann dokonce přislíbit.⁷⁴

Ačkoli všechny vdovy sloužící u arcibiskupova dvora měly nárok na vyplácení vdovské renty,⁷⁵ zaměstnání nepochybně výrazně vylepšovalo finanční situaci rodiny. Kupříkladu vdovská renta Loise Doppelové činila 171 zl. a 57 kr., s roční mzdou kroměřížské správkyně se tedy její příjem více než zdvojnásobil.⁷⁶

Starost Fürstenberg projevoval ale také o pozůstalé rodiny bývalých domácích zaměstnanců, např. k r. 1868 se v účtech arcibiskupského sekretariátu mezi jeho osobními výdaji objevuje i položka ve výši 40 zl. na podporu vdovy po správci kroměřížského zámku Fani Teichmannové. Ve stejné knize, jen o rok později, je pak zachycen i dar pro čerstvě ovdovělou služku Helenu Kukolovou v hodnotě 25 zl.⁷⁷

Mezi vdovy na arcibiskupově dvoře patřila i klíčnice Marie Rodlerová (roz. Danešová). K arcibiskupskému dvoru nastoupila spolu se svou neteří Marií Sikeschovou a aktivně podporovala i další příbuzné, svůj služební byt v olomoucké rezidenci postupně sdílela s dalšími neteřemi, Josefou Danešovou (jež nakrátko při rezidenci také sloužila) a Helenou Pipkovou, i svou mladší sestrou

⁷³ ZAO-O, f. AMO, inv. č. 4012, *SčO 1880, Ol-Př*, nefol., č. p. 20 (12), byt č. 6.; Tamtéž, SbM, inv. č. 5576, *MO Olomouc-sv. Václav*, s. 123. HALÍŘOVÁ, Martina: *Reflexe svobodné matky ve společnosti*. In: VOJÁČEK, Martin (ed.): *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy, Praha 2007, s. 83–6.

⁷⁴ ZAO-O, f. ŮRAS, inv. č. 4737, *Dvorní domácnost Pradelny*, nefol.

⁷⁵ Nárok na vdovský a sirotčí důchod byl jednou z výhod poskytovaných některým arcibiskupským zaměstnancům.

⁷⁶ ZAO-O, f. ŮRAS, inv. č. 178, *Hlavní kniha pensistů a jejich požitků*, s. 30.

⁷⁷ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3959, *Kniha příjmů a vydání sekretariátu arcibiskupa Fürstenberka*, položka č. 8 z 15. 1. 1868.; Tamtéž, položka č. 4 z 4. 10. 1869.

Barborou. Do arcibiskupských služeb přivedla i neteř Leontinu Mužíkovou, která později místo klíčnice převzala.⁷⁸

Zaměstnávání rodinných příslušníků stávajícího personálu bylo sice častější na velkostatech,⁷⁹ ani v případě arcibiskupovy domácnosti ale rozhodně nebylo ojedinělé. I cukrářka Veronika Valentová přivedla k arcibiskupskému dvoru svou sestru Amálii coby pomocnou cukrářku. Z rodiny uklízeče a posléze vrátného Eduarda Fryštáckého pracoval při arcibiskupství již jeho otec coby arcibiskupský řezník, další z příbuzných sloužil jako jeden z dvorních štrapidírů a u dvora byl coby *hausknecht* zaměstnán i Fryštáckého syn Julius.⁸⁰

Někteří potomci domácího služebnictva ale dosáhli v arcibiskupských službách i větší kariéry. Someliérův syn Franz Schöfnagel působil jako hajný ve Starém Maletíně, syn cukráře Valenty Gustav zase jako úředník v chropýňském pivovaru a Ludwig Furlani byl po ukončení studií r. 1887 přijat na místo písaře při kroměřížském velkostatku.⁸¹

Jeho otec, Franz Furlani, který nastoupil do arcibiskupských služeb v r. 1859, se narodil v furlanském Osoppu a patřil tak k několika málo domácím zaměstnancům, kteří nepocházeli z českých zemí.⁸² Většina nižšího služebního personálu pocházela nepřekvapivě z blízkého okolí (zejména z Kroměřížska), část zaměstnanců byla původem z Čech, např. Marie Rodlerová z Chýnova u Tábora, sluha Herbich z Frýdlantska a kuchař Venier z Kutnohorska. Jazykově (a potažmo i národnostně) se tak jednalo o smíšený kolektiv.

⁷⁸ Rodovou spojitost s klíčnicí Rodlerovou lze předpokládat i u jistého Jana Daneše, ubytovaného r. 1858 v bytě správce olomouckého paláce Tomáše Hradila. ZAO-O, SOKA Olomouc, f. AMO, inv. č. 3985, *SčO 1858, Ol-Př*, nefol., č. p. 12, byt č. 7.; Tamtéž, inv. č. 3997, *SčO 1869, Ol-Př*, nefol., č. p. 12, byt č. 10; Tamtéž, inv. č. 4012, *SčO 1869, Ol-Př*, nefol., č. p. 20 (12), byt č. 15.; Tamtéž, SbM, inv. č. 5576, *MO Olomouc-sv. Václav*, s. 84.; ZAO-O, f. AO, inv. č. 3125, *Domácí a dvorský personál*, nefol.

⁷⁹ Obecně byl zájem správy o vzdělávání dětí stávajících zaměstnanců a případně jejich pozdější zaměstnání častým jevem. Lze tak alespoň soudit z opakujících se příjmení ve jmenném rejstříku matriky zaměstnanců, rodové vztahy zaměstnanců při olomouckém arcibiskupství by si však jistě zasloužily bližší (např. prosopografický) výzkum. Srov. ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 164, *Soupis zaměstnanců*.

⁸⁰ MZA, E 67 Sbírka matrik, č. kn. 7898, *Matrika narozených (MN) Kroměříž-sv. Mořic*, s. 82; Tamtéž, č. kn. 29, *MN Benešov*, s. 121, 144; ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 164 *Soupis zaměstnanců*, nefol., ev. č. zam. 1206, 1967.

⁸¹ ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 164, *Soupis zaměstnanců*, ev. č. zam. 1962.; Tamtéž, SbM, inv. č. 5575, *MO Olomouc-sv. Václav*, s. 144; ZAO-O, f. AMO, inv. č. 4012, *SčO 1880, Ol-Př*, nefol., č. p. 20 (12), byt č. 3.

⁸² Dalším byl třeba hofmistr Leinbrückner, jenž se narodil ve Vídni, či someliér Anton Schöfnagel, který pocházel z dolnorakouského Hüttendorfu. ZAO-O, f. AMO, inv. č. 3985, *SčO 1857, Ol-Př*, nefol., č. p. 12, byt č. 6.; Tamtéž, inv. č. 3998, *SčO 1869, Ol-Př*, nefol., č. p. 42, byt č. 1.; Tamtéž, inv. č. 4012, *SčO 1880, Ol-Př*, nefol., č. p. 20 (12), byt č. 3.

O tom, že by tato skutečnost vytvářela pnutí mezi českým a německým služebnictvem, jako tomu bylo například v konopištské domácnosti arcivévody Franze Ferdinanda d'Este, však nemáme žádné doklady.⁸³

Při nástupu do arcibiskupských služeb skládali noví zaměstnanci slib služební věrnosti, charakteristická pro domácí služebnictvo i ostatní arcibiskupský personál je tak nízká míra fluktuace zaměstnanců. Takřka u všech domácích služebníků druhé poloviny 19. století končila služba buďto penzí nebo jejich úmrtím. K propuštění sluhy došlo za celou sledovanou dobu jen ve čtyřech případech a pouze u dvou – sluhy Josefa Christiana a osobního lokaje Franze Langeru – je uveden i důvod k tomuto kroku, což byla u obou celková nespokojenost arcibiskupa s výkonem služby způsobená zejména nadměrnou konzumací alkoholu.⁸⁴

Jestliže známe pouze tyto výslovné zmínky o Fürstenbergově nelibosti nad chováním domácího zaměstnance, o jeho obecné spokojenosti s prací dvorního personálu svědčí prameny přecijen častěji. Např. dle arcibiskupova pokynu domácí účtárně z prosince 1860 byl mimořádně částkou 100 zl. odměněn osobní kuchař Kraushuber „als Zeichen Meiner Zufriedenheit mit seiner eifrigen Dienstleistung“ a cukrářova manželka Veronika Walentová částkou 40 zl. za vedení cukrárny v době manželovy nemoci.⁸⁵

Nejen jednorázovými odměnami, ale i formou zvyšování ročního platu oceňoval arcibiskup dobrou službu domácího personálu, jak bylo ostatně na příkladu osobního lokaje Antonína Hříbka doloženo výše.⁸⁶ Na Hříbka, jenž byl arcibiskupovi coby jeho osobní sluha a posléze osobní komorník nablízku po celý jeho episkopát, myslel Fürstenberg i ve své poslední vůli z r. 1890.⁸⁷ Ještě za svého života mu kardinál daroval své švýcarské hodinky

⁸³ CHRAMOSTOVÁ, R.: *Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie*, s.164–5.

⁸⁴ V ostatních případech (tedy správce olomoucké rezidence Grünese a sluhy Julia Fryštáckého) není jisté, zda byl dotyčný propuštěn kvůli nekvalitní službě, či na vlastní žádost, např. kvůli přechodu do jiného zaměstnání. ZAO-O, f. AO, inv.č. 3131, *Domácí a dvorský personál*, nefol.; Tamtéž, inv. č. 3134, *Úhrady nákladů na domácnost a dvorský personál z hlavní pokladny*, fol. 7r.; Tamtéž, inv. č. 4723, *Dvorní domácnost Hlídači pokojů*, fol. 83.

⁸⁵ ZAO-O, f. AO, inv. č. 3134, *Úhrady nákladů na domácnost a dvorský personál z hlavní pokladny*, fol. 50.

⁸⁶ ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 4715, *Dvorní domácnost Sluhové v kapli*, nefol.; Tamtéž, inv. č. 173, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, s. 3.

⁸⁷ Jako opis je kardinálův testament dochován v rámci jeho osobní písemné agendy viz ZAO-O, f. AO, inv. č. 2592, *Opis poslední vůle Friedricha kardinála von Fürstenberg z 24. 5. 1890 (revidována 19. 5. 1891)*, nefol. Otištěn byl po Fürstenbergově úmrtí v obou jazykových mutacích v periodikách *Moravské noviny* (roč. 13, č. 194, vyd. z 26.8.1892, s. 1) a *Mährisches Tagblatt* (roč. 13, č. 190, vyd. z 22.8.1892, s. 3).

a po jeho smrti měl komorník obdržet zvláštní odměnu ve výši ročního platu a k tomu další 2000 zl.⁸⁸

Takovéto odkazy služebnictvu v posledních vůlích patřily v aristokratických kruzích k běžné praxi, jíž se mělo jednak vyjadřovat poděkování za dobrou službu, jednak tvořilo také součást šlechticovy sebe prezentace.⁸⁹ Zmíněná prémie v hodnotě ročního platu byla v testamentu určena pro veškeré domácí služebnictvo a personál dvorních stájí, zvláštní bonus navíc však získali pouze Fürstenbergovi nejbližší sloužící – stejnou sumu jako pro komorníka Hříbka určil kardinál i kroměřížské klíčnici Leontině Mužíkové, jíž daroval také malé švýcarské hodinky a jedny hodinky cestovní. Po 600 zl. byli obdarováni osobní kapelní sluha Jan Orel a olomoucký správce Franz Scheiter. Ten od něj získal také velké hodiny ze zámeckého pokoje.⁹⁰

Jaký byl naopak vztah služebnictva ke svému zaměstnavateli, se můžeme vzhledem k tomu, že neznáme žádné prameny osobní povahy, pouze dohadovat. Vzdáleně se k tomuto váže snad jen nekrolog již tolikrát zmíněného komorníka Hříbka, otištěný r. 1902 v časopisu Hlas, jenž potvrzuje, že sympatie panující mezi ním a arcibiskupem byly vzájemné: „V noci ze večerejška na dnešek zemřel ve Zlíně pan Antonín Hříbek, knížecí arcibiskupský osobní komorník na odpočinku, vyznamenaný řádem sv. Stanislava, zlatým záslužným křížem s korunou atd. Zesnulý dosáhl věku 74 let a zastával důvěrný úřad svůj za tří knížat arcibiskupů kardinála Maximiliána Josefa bar. Sommerau-Beckha, kardinála knížete Bedřicha Fürstenberga a Jeho Milosti ndp. dra. Theodora Kohna. Všemi byl milován a vážen, jsa jim sám věrně oddán a požívaje plně jejich důvěry. Prvý z knížat zemřel v jeho náručí, a druhý vyznamenal jej osobním svým přátelstvím [...]“.⁹¹

Závěr a možnosti dalšího výzkumu

Služebnictvo arcibiskupské dvorní domácnosti prošlo v průběhu episkopátu kardinála Fürstenberga znatelnými změnami, jež započaly již za jeho předchůdce kardinála Sommerau-Beckha a odpovídaly dobovému trendu

⁸⁸ ZAO-O, f. AO, inv. č. 2592, *Opis poslední vůle*, v rámci spisu s. 4–5.; Tamtéž, *Soupis darů*, nefol.

⁸⁹ Podobně i Fürstenbergův předchůdce kardinál Sommerau-Beckh pamatoval ve svém testamentu na klíčnici Franzisku. Dle něj jí mělo být po kardinálově smrti zajištěno ubytování s přidělem palivového dřeva. ZAO-O, f. ÚŘAS, inv. č. 4725, *Dvorní domácnost Klíčnice*, nefol.; ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, R.: *Služebnictvo rakousko-české aristokracie*, s. 243.

⁹⁰ ZAO-O, f. AO, inv. č. 2592, *Soupis darů*, nefol.

⁹¹ *Hlas: časopis církevní*. 1902 (11), s. 3. Online: <https://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:bc29b6b0-2e7c-11e4-805c-90b11c419e63>. [cit. 12. 5. 2024].

redukce domácího personálu a jeho přizpůsobení kvapně se měnící době. Během Fürstenbergova působení na olomouckém arcibiskupském stolci postupně zanikaly starší struktury služebního personálu, zejména dříve rozsáhlý úřad sklepní a someliérský. Rušené služební pozice pak nahrazovala nově vzniklá služební místa, u jejichž vzniku – zdá se – hrála nezřídka roli osoba sluhy. Napovídá tomu alespoň skutečnost, že po úmrtí zaměstnance místo opět zaniklo (hofmistr), případně že bylo obsazeno arcibiskupovým oblíbencem (místa vzniklá pro Fürstenbergovy dřívější sluhy).

Co se týče platového ohodnocení, panovala mezi nižším a vyšším služebnictvem citelná propast. Zatímco někteří z řad nižšího služebnictva jen stěžují se služebním platem vycházeli (soudě dle žádostí o jeho navýšení), mzda vyšších služebníků byla takřka srovnatelná s finančním ohodnocením nižších úřednických postů na arcibiskupských velkostatech (kancelistů, písařů, referentů).⁹²

Tímto drobným příspěvkem k domácímu služebnictvu olomouckého arcibiskupa Friedricha kardinála von Fürstenberg není téma ani zdaleka vyčerpáno. Dochovaný archivní materiál stále nabízí řadu podnětů k dalšímu výzkumu, ať už detailněji sledovaný kariérní postup služebního personálu, kdy nebylo neobvyklé, aby se noví sluhové rekrutovali z členů gardy a zaměstnanců dvorních stájí (např. hofmistr Leinbruckner, vrátní Kunovský, Vymazal a Konečný),⁹³ či jejich původ, národnost a rodinné vazby na služebníky jiných aristokratických domácností.⁹⁴

Více pozornosti by si jistě zasloužila i jen letmo nastíněná charita, a to jak ze strany kardinála vůči svým zaměstnancům a jejich rodinám, tak i ze strany služebnictva samotného. Nezřídka se příslušníci vyššího domácího personálu objevovali v denním tisku jako přispěvatelé různých dobročinných sbírek, např. na vánoční strom pro chudé děti, či pro oběti požárů.⁹⁵

⁹² Srov. např. s ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 174, *Soupis zaměstnanců a přehled platů a deputátů*, s. 50.

⁹³ ZAO-O, f. ŮŘAS, inv. č. 164, *Soupis zaměstnanců*, ev. č. zam.653, 1346, 1352, 1780.

⁹⁴ I další příbuzenstvo klíčnice Rodlerové se řadilo k zástupcům služebnictva, např. její bratr byl správcem rezidence ve Vidni, bratr Marie Scheiterové zase správcem na Bezdězu. ZAO-O, SbM, inv. č. 5576, *MO Olomouc-sv. Václav*, s. 84.

⁹⁵ Např. *Deutsche Stimmen aus Mähren: Politische Wochenschrift*. Prossnitz 1888 (49), s. 6. Online: <https://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:92524c32-1bcd-11e4-85d8-90b11c419e63> [cit. 31. 5. 2024].; *Die neue Zeit: Blätter für nationale Interessen*. Olomouc 13. 8. 1874, 27 (185), s. 5. Online: <https://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:17bb29b0-b10c-11df-a52e-0013d398622b> [cit. 31. 5. 2024].

Summary

An integral part of the household of the Olomouc Archbishop Friedrich Cardinal von Fürstenberg was a large staff of servants. This text deals with the composition of the domestic staff and its development during Fürstenberg's almost forty-year episcopate compared to the situation under his predecessors, Cardinals Rudolph Johann z Rakouska and Sommerau-Beckh. It also summarizes information on salaries, bonuses and benefits, and duties associated with service at the archbishop's residences. At the same time, the servants are briefly characterized (e. g. in terms of marital status and nationality) and offer possibilities for further research on the topic.

Keywords: Friedrich von Fürstenberg (1813–1892), archbishop, Olomouc, domestic servants, aristocracy, household

Klíčová slova: Friedrich von Fürstenberg (1813–1892), arcibiskup, Olomouc, domácí služebnictvo, aristokracie, domácnost

Mgr. Soňa Topičová
Katedra historie
Fakulta filozofická
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: topicovas@email.cz